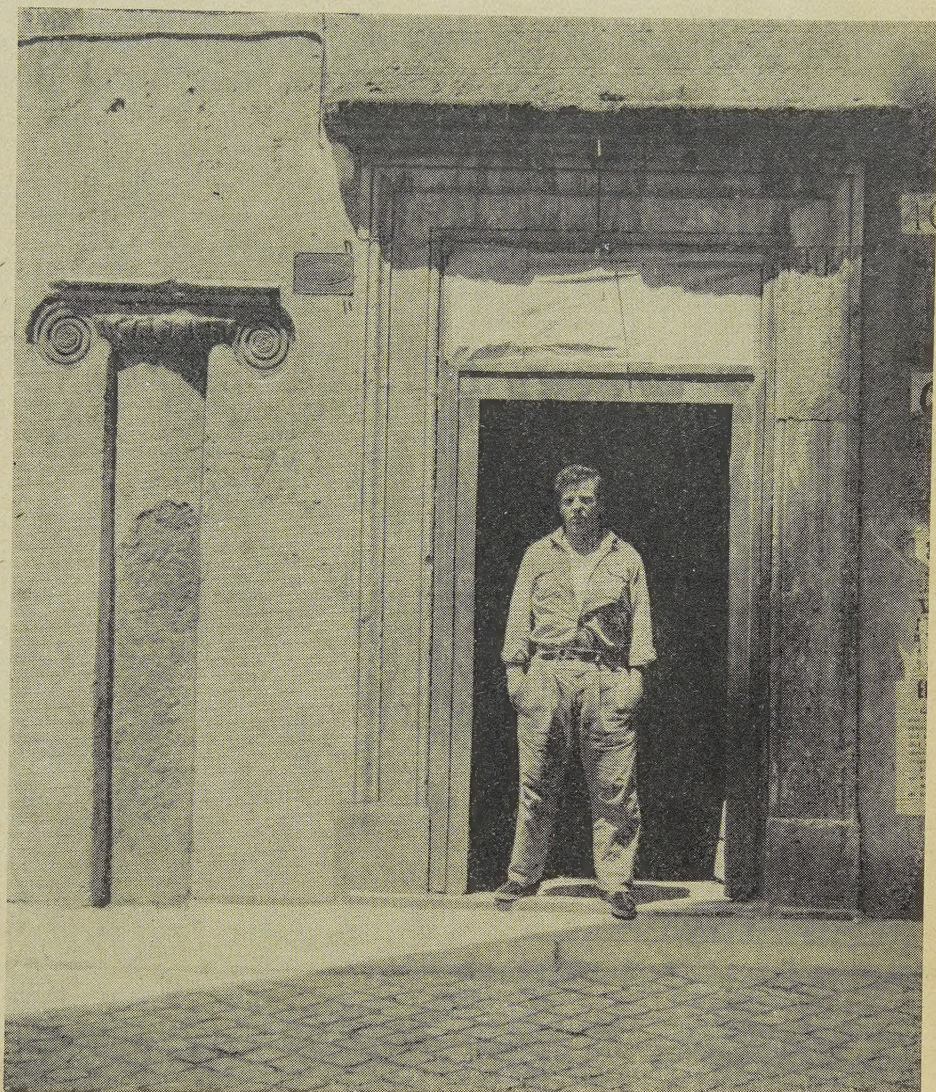
10-11
54. årgang
Okt.-Nov. 1952

STUDIER FRA ROM 1952

ARKITEKTEN

TIDSSKRIFT FOR ARKITEKTUR OG DEKORATIV KUNST

MÅNEDSHÆFTE

UDGIVET AF ARKITEKTENS FORLAG. REDAKTION OG EKSPEDITION: BREDGADE 66. KØBENHAVN K

STUDIER FRA ROM 1952

72.001.42 (45)

Materiale fra Akademiets Bygningsskoles rejse under ledelse af professorerne MOGENS KOCH og STEEN EILER RASMUSSEN

Ved Kunstakademiets Bygningsskole er der efter krigen, under professor Mogens Kochs ledelse, gennemført årlige studierejser obligatoriske for alle elever i den ene af hovedskolens klasser. De har indenfor en begrænset tid og et begrænset budget muliggjort studier, som de enkelte elever næppe havde været istand til at gennemføre. De studerende har haft en væsentlig indflydelse på program og arrangement og er stadig stilet mod fjernere mål. Første gang var det Hindsgavl, derefter Ribe, så Stockholm, så Amsterdam. I 1952 var der en stærk stemning for Italien. Efter en del drøftelser valgte man Rom som den by, der byder bedst indkvarteringsmuligheder for et lille hundrede mennesker og som tillige danner den bedste indgang til italiensk kultur. På et tidspunkt, da man var ved at opgive planen som uigennemførlig, viste den danske minister i Rom, hr. Gustav Rasmussen, sagen en så varm interesse og udfoldede et sådant initiativ, at det lykkedes at få et billigt og tilfredsstillende herberg lige uden for Roms vestmur, nær Peterskirken og Vatikanet. Også for megen anden hjælp skylder Akademiet gesandtskabet tak. En lang række institutioner og firmaer, hvis navne er opført andetsteds, støttede rejsen økonomisk og supplerede de beskedne midler, Akademiet råder over, så meget, at det blev muligt at få alle elever fra hovedskolens II. klasse med.

Der var kun kort tid til forberedelse af rejsen, hvis program kom til at lyde på 13 dage i Rom sidst i maj måned. Klassens ca. 80 elever delte sig i forvejen i mindre hold, som alt efter deres særlige interesser valgte studieobjekter, som de kunne sætte sig ind i inden afrejsen. Professor Chr. Elling sluttede sig til rejsen med otte kunsthistoriestuderende og hjalp med råd om, hvad der burde opmåles og gav orienterende forelæsninger. En del byplan-timer blev benyttet til forelæsninger og til studier af pladser og gader i Rom under professor Steen Eiler Rasmussens ledelse. Professor Biilmann-Petersen stillede forslag om studieobjekter for et hold, der under arkitekt E. Zeuthen Nielsens ledelse ville undersøge antikke romerske bogstaver og indskrifter. Professor Mogens Kochs assistenter i arkitektstudium: arkitekterne Henning Helger og H. H. Engquist ledede nogle af opmålingsholdene, der tog sig af særlige bygningsopgaver og af byen Genazzano. Kunstmaleren Mogens Kai Nørregaards indgående kendskab til Rom kom til stor nytte både ved forelæsninger ved turens forberedelse og under studier på stedet.

Det er vanskeligt i ord og billeder at give indtryk af udbyttet af en sådan rejse. En dag da et hold gik og målte og fotograferede i nogle af Roms små gader, udbrød en af deltagerne: „Hvor er det dejligt at være her! og hvor ville vi have taget anderledes enkelt og stort på vores hovedopgave, som vi har gået og slidt i det med i vinter, hvis vi havde set dette her før!“ Selv om tegninger og fotografier blot giver en fattig dokumentation af nogle af rejsens oplevelser, har man alligevel ment, at et udvalg af materialet kunne have interesse for *Arkitektens* læsere.

Oversigt over studieemner og deltagere

Villa Carpegna. Lærer: Arkitekt Henning Helger.
Palle Erik Hansen, Mogens Kjær-Andersen, Tage Kliim, Mogens Larsen, J. A. Lorenzen, Bent Damsgaard-Sørensen, Alex Dünnwald, Finn Fredskov, Svend Ove Kildetoft.

Pladsen foran S. Maria della Pace. Lærer: Professor Steen Eiler Rasmussen.
Hans Garboe, Egon Larsen, Holger Lund.

Gader og pladser omkring S. Maria della Pace. Lærer: Professor Steen Eiler Rasmussen.
Tove Glum, B. Ryhl Olsson, Peter Eduard Petersen, Erik Schytt Poulsen, Niels Finn Vedel-Petersen.

Eksempler på romerske pladser: Lærer: Professor Steen Eiler Rasmussen.
Allan Brown, Torben Krogh, Steen Søgaard-Petersen, Torben Lind, Kaare Bjørnson, Svend Borch, Bo Holger Jensen, Erling Kjeldset.

Piazza del Popolo. Lærer: Professor Steen Eiler Rasmussen.
Hugo Marcussen, Vagn Zander Olsen, Svend Aa. Wølhk Petersen, Gert Edstrand.

Piazza S. Ignazio. Lærer: Professor Steen Eiler Rasmussen.
Ebbe Lehn Petersen, Bent Juel Christensen, Jørgen Steen Larsen, Ingvard Laursen, Gertrud Hejlesen, Bodil Ringsted.

Piazza Margana. Lærer: Professor Mogens Koch.
Aksel Beider, Ib Bølge, Flemming Nedergaard, H. Ersgaard Olsen, Chr. Thorning Hansen.

Piazza S. Egidio. Lærer: Arkitekt Henning Helger.
Vilh. H. Jonassen, Thorvald Resting, Tage Sand, Jarl Heger, Boris Bak, J. U. Ellinger.

Antike etagehuse. Lærer: Arkitekt H. H. Engqvist.
Tage Nejrup, Andreas Riis-Carstensen, Aage Rump, Knud E. Steen.

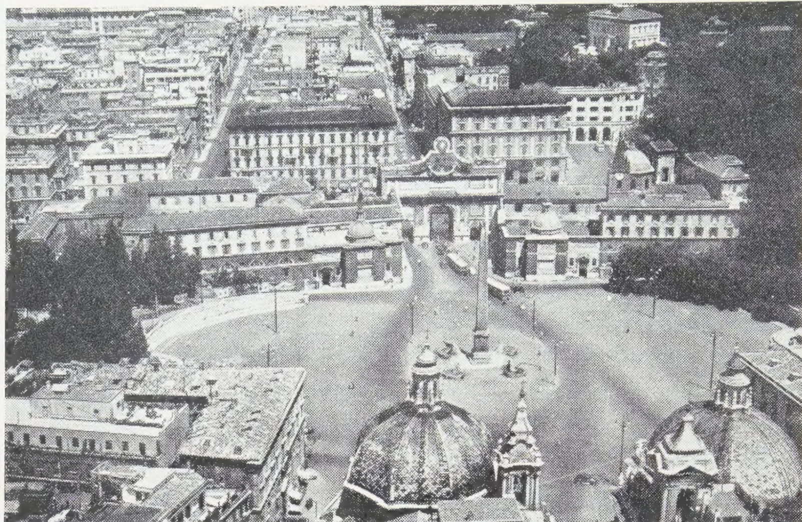
Palazzo di Propaganda Fide. Lærer: Arkitekt Henning Helger.
Aage Hartvig Petersen, Johnny Bergersen, Erik Lind.

Oldkirkelige monumenter. Lærer: Arkitekt H. H. Engqvist.
Erik Hansen.

Vatikanet. Lærer: Professor Mogens Koch.
Ole Lundsteen, Jeanne Mathiassen, Jørn Mathiassen, J. O. Spreckelsen. Britta Kofoed-Jespersen, Jørgen Jacobi.

Genazzano. Lærer: Arkitekt H. H. Engqvist.
Arthur Brynhildsen, Kaj Undall-Behrend, Carl Blæsild, Elmer Husmann, H. Haubroe Nielsen, Vagn Lykke Pedersen, Niels Chr. Skjøth, Per Bangsbo Søresen, Poul Andersen, Hans Bondo, Carl Brammer.

Antike romerske skrifter. Lærer: Arkitekt Zeuthen Nielsen.
Povl Wind Skadhauge, Vagn Andersen, Hans Zacho Davidsen, Niels-Ole Lund, Robert D. Roldsgaard, Søren Sass, Jørgen Petersen.

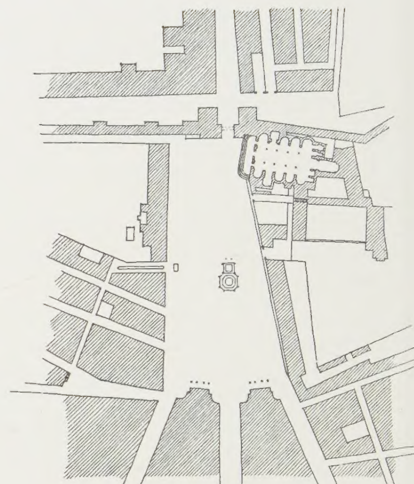

Piazza del Popolo set mod nord. Man ser byporten, udenfor den er en af Roms vigtigste omstignings-pladser for bustrafiken. Til højre for porten, lige inden for bymuren, kirken S. Maria del Popolo med det lille kuplede Cibo-Kapel, til venstre for porten en kommunal-bygning med en symmetrikuppel. Midt på pladsen obelisken. Man ser tydeligt den gennem-gående motortrafiks mørke striber. I forgrunden de to kuppelkirker på hver sin side af Corso'en

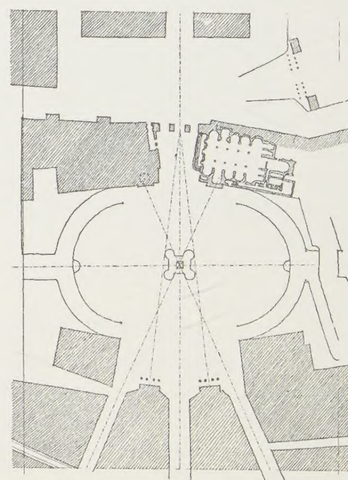
Romerske pladser

Man har betragtet det som en opgave at studere pladserne ikke blot som en ramme af huse, men som rum, hver med bestemte funktioner i byen, at opleve dem og prøve på at gøre dem anskuelige. Det viste sig, at det bedste kortgrundlag stadig er Giambattista Nolli's berømte plan fra 1748. Ikke blot giver den langt det bedste og fyldigste billede af Roms særlige karakter, men selve Nolli's original-målinger danner den dag i dag grundlaget for Roms byplankontorers detaillerede planer.

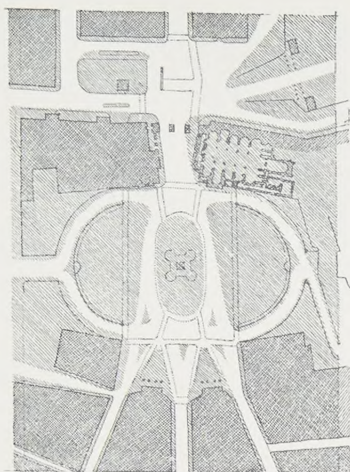
Piazza del Popolo, Roms historiske indgang, blev studeret ikke blot som arkitekturplads, men som færdselsplads. Tegningerne viser udviklingen og nogle karakteristiske træk. I baroktiden var den en aflang trapez. Lige inden for byporten åbnede den sig mellem lange havemure mod de tre gader Via del Babuino, Corso og Via di Ripetta, der skærer deres lange lige kløfter dybt ind i Roms husmasser. I skæringspunktet havde Sixtus V rejst den store obelisk, der i oldtiden på Augustus' tid var ført til Rom fra Ægypten for at blive opstillet i Cirkus Maximus. I seksten hundrede halvfjerdserne opførtes de to kuppelkirker, der flankerer Corsoen. Under Pius XII i det nittende århundredes begyndelse blev pladsen omformet af Giuseppe Valadier (1816–20). Hans første planer gik ud på at bevare trapezformen men omgivet af regelmæssige, monumentale bygninger. Men efter den endelige plan fik pladsen form som en stor oval – på størrelse med Peterspladsen – med længdeaksen vinkelret på Corsos retning. Han genopbyggede den lille kuppel på Cibo-kapellet i S. Maria del Popolo lige i aksen gennem Via di Ripetta og gentog kuplen på en ny bygning vest for porten i aksen gennem Via del Babuino. Pladsens begrænsning til siden markeres af krummede mure, mod øst op mod Monte Pincio med terrasseanlæg, statuer og udsigtspladser. Idag er Piazza del Popolo en ren færdselsplads. Mange vogne forbinder i stadige strømme byporten med de tre gader mod syd. Hverken fodgængere eller kørende har rigtig mulighed for at opleve det ovale „pladsrum", Valadier ville skabe. Inden for dets begrænsning er kørslens linier trukket hårdt op og danner et trafikområde, der omtrent svarer til den oprindelige plads fra baroktiden. Fodgængerne må redde sig ad de overgange, der

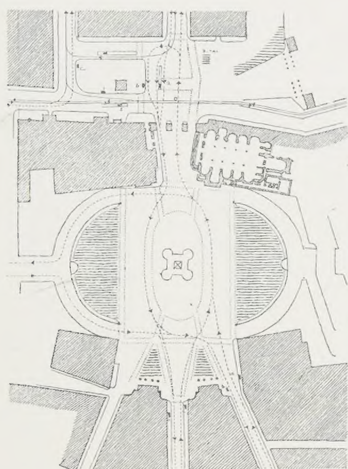
Piazza del Popolo omkring 1750. Målestok 1:5000. Nord opad. Foroven Porta de Popolo, til højre S. Maria del Popolo. På midten: obelisk med brønd til vanding af heste

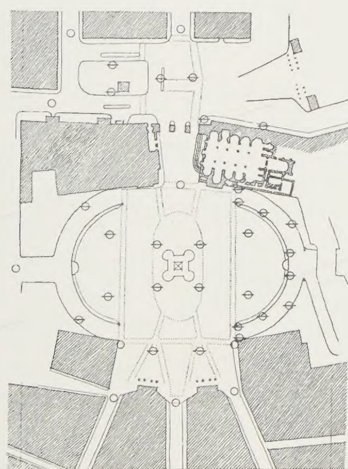
Piazza del Popolo efter Valadiers omlægning 1816–20. Mål 1:5000. Kirken S. Maria del Popolo er forsynet med en kuppel for enden af den vestlige gade, Via di Ripetta, og en symmetribygning er opført vest for porten med en tilsvarende kuppel

Piazza del Popolo. Trafikken i dag. Krydsskravering: bygninger. Enkeltskravering: lidet befærdede områder. Prikkede linier: færdselssøm

Piazza del Popolo. Buslinier angivet med punkterede linier, pile i færdslens retning. Vandret skravering: parkering

Piazza del Popolo. Elektriske gadelygter angivet ved cirkler. Med vandret linie igennem: på standere, uden linie: hængende

er markeret med søm. Uden for dem ligger store halvmåneformede områder, der på visse tider af dagen gør tjeneste som parkeringspladser, på andre ligger hen som øde flader. Kun ved et valgmøde, hvor der var rejst en talerstol ved den vestlige krumme mur, og tilhørere stod over hele pladsen og videre op ad Monte Pincios højde overfor, oplevede man den som noget andet end et stort tomrum som busserne haster over for at komme ud til holdepladser og skiftesteder uden for Porta del Popolo, hvor der nu har dannet sig en særlig færdselsplads med meget liv. Om eftermiddagen kunne de halvmåneformede områder blive forvandlet til store parkeringspladser. Om aftenen, når de spredte lygter var tændt og trafikken stilnede af, skiftede Piazza del Popolo igen karakter. Så først oplevede man den som et rum.

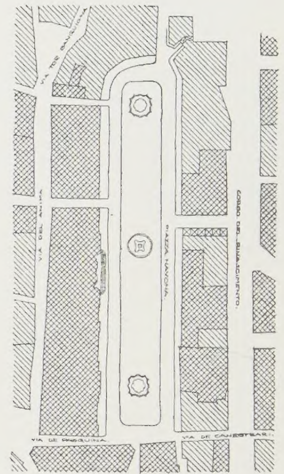
I modsætning til Piazza del Popolo er *Piazza Navona* til stor lyst og fornøjelse for sin bydel. Det er et stort åbent rum i et kvarter, hvor der ellers kun er smalle gader og små pladser. Grundplanen er som bekendt bestemt af en antik væddekørselsbane, Domitians Cirkus, husene er bygget op på oldtidens fundamenter. I det attende århundrede kunne man sætte hele pladsens midte, der dengang lå lavest, under vand ved at stoppe afløbene for de tre fontæner. Aristokratiet „kørte corso" i deres fineste kareter ude i vandet, der spejlede S. Agneses kuppel og tårne, og almindelige folk kunne stå tørskoet inde ved husrækken og se på stadsen. Paladsernes balkoner var fyldte til trængsel. Helt til atten hundrede fyrrerne har pladsen været skueplads for dette særlige folkeliv. Men i anden halvdel af det nittende århundrede skiftede den funktion og blev Roms hovedtorv. Nu er der igen sket en forandring. Al gadehandel er forbudt på Piazza Navona, torvet er fortrukket til Campo di Fiori og til en mængde småpladser. Den er også helt fri for sporvogns- og bustrafik, og der er ikke nogen generende mængde af biler. Ungdommen kan more sig med at køre væddekørsel på deres scooters; det er slet ikke transport, kun leg. Den midterste del er nu hævet et trin op, hvad der beskytter den mod kørsel, men svækker helhedsvirkningen og bringer uorden i fontænernes højder i forhold til brolægningen. Stof- og farvevirkningen er enkel: brolægning i granit, kantsten, fontæner og kirke i travertin. Husene i den sydlige flade ende, altid i skygge er mørkegrå, de øvrige okkergule. I den omliggende bebyggelse er der kontorer og beboelse. Mod øst et klerikalt og kommercielt kvarter, mod vest et beboelseskvarter med mange smukke gamle huse, nu degraderet til et slumkvarter. Det sender sværme af unge og gamle ud på pladsen, særlig eftermiddag og aften, når den ene side ligger i skygge. Larmen fra de mange livlige mennesker forsvinder i de store omgivelser, overdøves af de romerske mursvaler, der skriger voldsomt. Hundreder af børn leger med sjippetove og cykler, mens forældrene sidder på marmorbænkene og snakker.

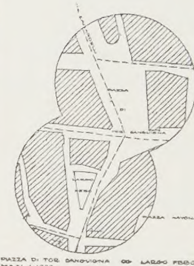
Piazza Vittorio Emanuele II spiller en lignende rolle for de nyere kvarterer i Roms sydøstlige del: det store festlige rum. Men ligesom huse og gader her er meget større, er pladsen også af helt andre dimensioner. Som på en Londonsk Square eller en Pariserplads fra det nittende århundrede er hele midten et stort haveanlæg. Her i Rom er der en oldtidsruin, delvis beboet og omgivet af

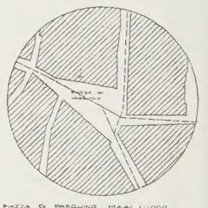
Til venstre: fotografier fra Piazza Navona

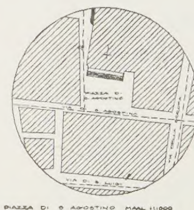

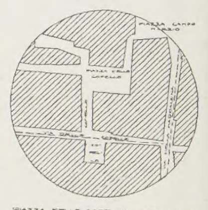

Foroven: Piazza Navona, 1:5000. Derunder små pladser omkring Piazza Navona: Piazza di tor Sanguigna, Piazza di Pasquino, Piazza di S. Agostino og dobbeltpladsen, Piazza delle Copelle, alle 1:5000

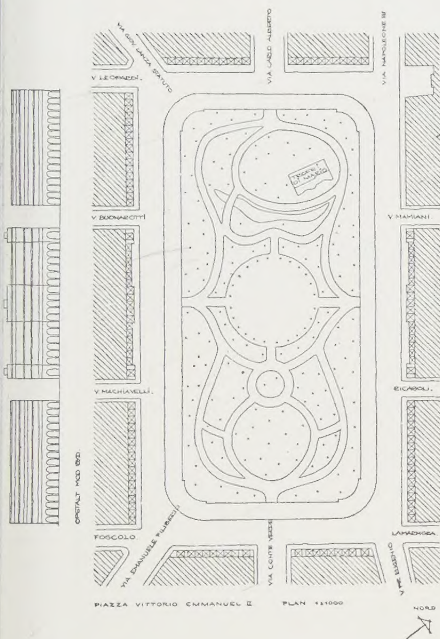
hundrede af herreløse katte, der er et stort vandbassin med springvand, græsplæner indenfor slyngede gange, plataner og palmer og en lille pavillon med forfriskninger. Fra kl. 5 til 11 om morgenen er der uden om haven en dobbelt rad af overdækkede torvestader med alle slags madvarer, men også med almindelige fabriksvarer: tøjer, tasker, galanteri. Husene, der omgiver pladsen, er regelmæssige store blokke i fem etager af imponerende dimensioner. Forneden er der en høj og luftig buegang, i solsiden beskyttet af slapt nedhængende presenninger; det giver et yndigt svalt lys. Foroven er disse store lejekaserner kronet af opbygninger op over hovedgesimsen, rigtigt romerske „belvederer".

Denne Plads ejer ikke den samme skønhed og charme som Piazza Navona, men er dog et meget vigtigt og levende element i byen. Derimod er den nye plads, der er opstået ved frilæggelsen af Augustus Mausoleet fuldstændig livløs, et tomrum mellem Mussolinis kantede kolossalhuse.

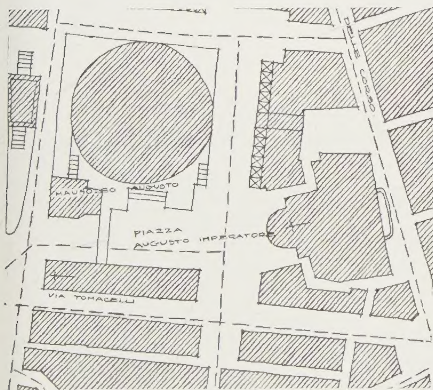
Til højre: fotografier fra Piazza Vittorio Emanuele II; buegangene og boder fra morgenens marked

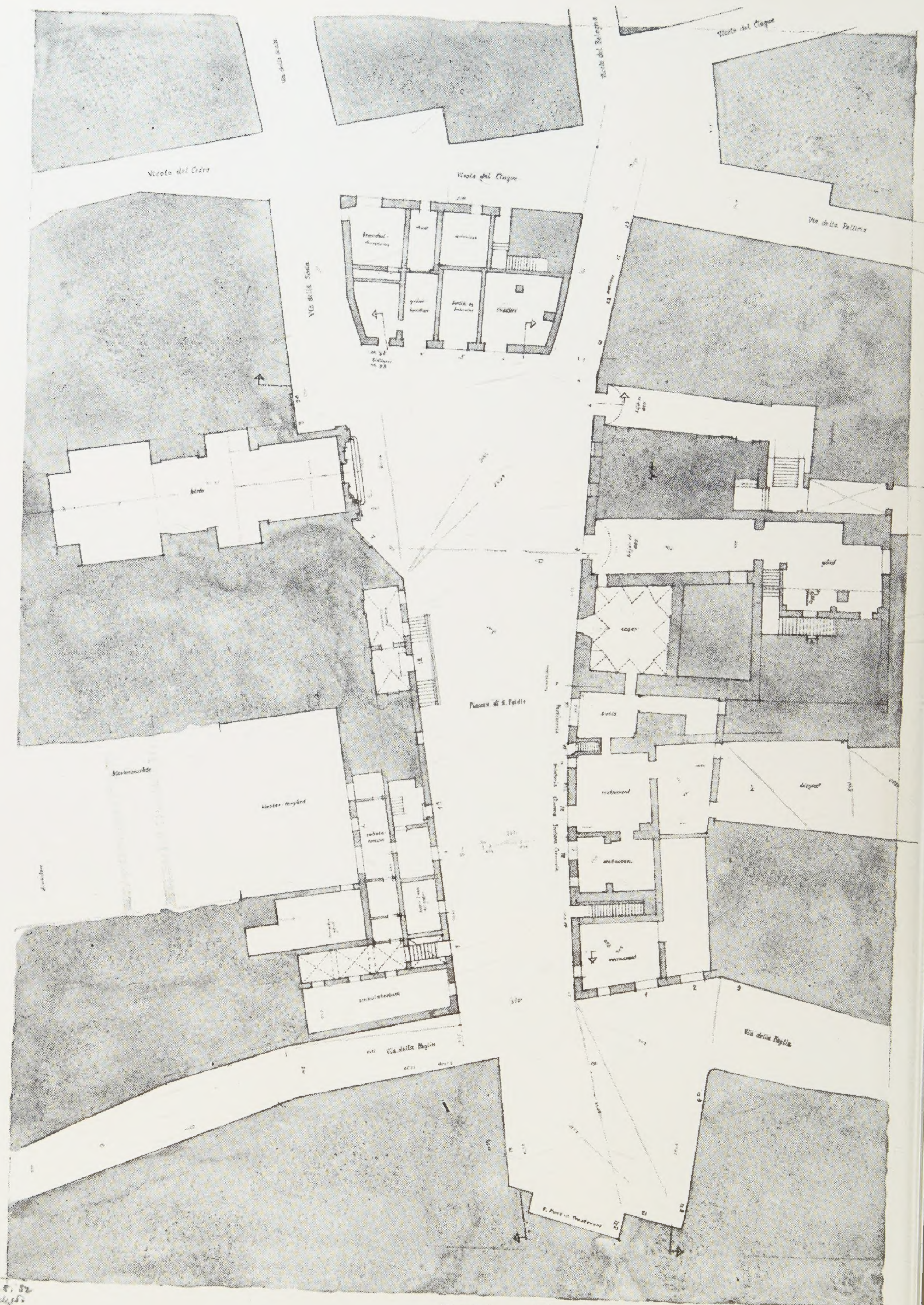

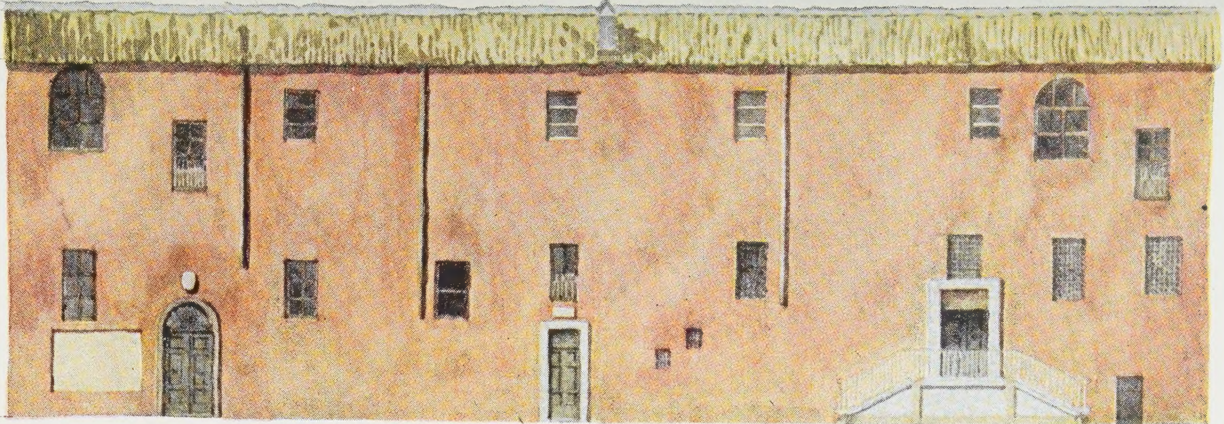

Foroven: Piazza Vittorio Emanuele II
Derunder: Piazza Augusto Imperatore, 1:5000

Hovedemnet var de mange små næsten anonyme pladser, der findes overalt i de gamle bykvarterer. I Trastevere blev *pladsen S. Egidio* nordvest for *S. Maria in Trastevere* efter professor Ellings forslag målt op. Både pladsens form og arkitektur er typisk, aldeles uforandret gennem et par århundreder. En gade udvider sig tragtformet hen mod et stort pænt hus, der ligger som en klar afslutning og deler strømmen i to. Bygningerne er særdeles repræsentative for Rom. Den spidse ende mod syd afsluttes af kirken S. Maria in Trasteveres mure. Mod vest er der en graa, regelmæssig, lisenedelt bygning med detailler i Borrominis manér, lille i målene, spinkel og skrøbelig. Derefter den okkergule klosterbygning, et mægtigt legeme, helt i formen, kun gennembrudt af få vindueshuller. Kirkefaçaden S. Egidio, der har givet pladsen navn, dominerer med sin store barokportal, der står ned mellem de fordoblede kolossal-pilastres postamenter, mens det ene store vindue med sin fordakning er hævet helt op i arkitraven mellem

Piazza di S. Egidio, Trastevere. Plan. 1:500

Piazza di S. Egidio, Trastevere. Vestside, 1:250

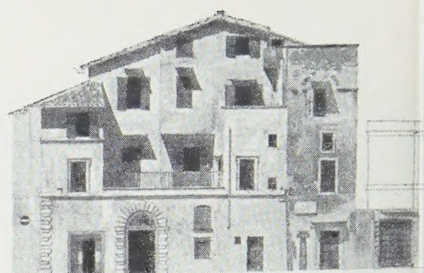

Kirken S. Egidio vest for pladsen, 1:250

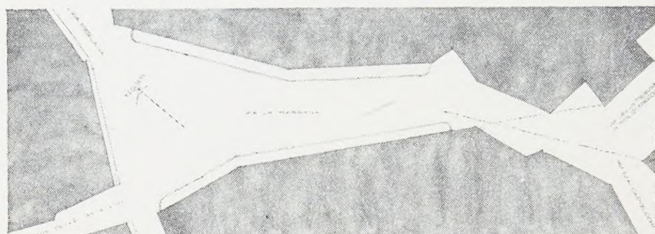

Bygningen nord for Piazza di S. Egidio, 1:250

Bygning for enden af Piazza Margana. Til venstre pladsens østside. 1:500. Derunder pladsens plan 1:1000

de mægtige forkrøbbede led; i sin kontrast til klostret et mønstereksempel på en romersk kirke fra midten af det syttende århundrede. Ligeoverfor står et palads med en puds rød som okseblod. Denne plads ligger langt uden for de store færdselsårer, mere uberørt end de fleste steder øst for Tiberen. Der bor arbejdere, småhandlende, håndværkere. Paladset er nu et kulturcenter: om dagen optaget af unge piger, der går på kursus, om aftenen er der amatørteater i de to øverste etager. Dagen igennem er pladsen, trods sin afsides beliggenhed og de smalle vinklede gader, stærkt trafikeret af scootere, biler, hestekøretøjer og trækvogne. Der er ikke antydning af regulering, ingen fortovskantsten, men det hindrer ikke at restauranten er godt besøgt både ude og inde. I siesta-tiden er der ro og efter midnat er alt stille.

Piazza Margana nordvest for Capitol er ligeledes et tragtformet rum. Bygningen, der danner den nordlige afslutning, er meget levende ved sin komplicerede form, omtrent som en landlig villa rykket midt ind i Rom, med flade tagterrasser i flere trin holdt indenfor en storgavls samlende kontur. Til højre kliner den sig op ad et stumpt middelalderligt tårn med minder fra vidt forskellige perioder: en antik ionisk søjle er halvt druknet i de mange lag puds ved siden af en renaissanceportal.

Øst for Piazza Navona er der et vildsomt net af smågader, der hist og her bliver brede nok til, at der kan blive plads til torvestader og til fortovsrestauranter, der trives fredeligt til trods for, at mange scooters drøner afsted slingrende mellem biler og kæmpestore busser. Det var planlagt at måle den berømte forplads foran *S. Maria della Pace.* Der findes en grundplan gengivet i Brinckmann's *Platz und Monument*; der eksisterer også grundplaner og snit af kirken og klostret af Bramante. Det viste sig, at det tilgængelige materiale var meget unøjagtigt og stedet værd at studere. Først milieuet. Fra Piazza Navona går den smalle gade Via di Tor Millina (opkaldt efter et af de middelalderlige tårne, der gemmer sig i den gamle by) mod vest, udvider sig til et lille torv, hvorfra en anseelig gade går mod nord til kirken og en smal kroget gyde *Via di Montevecchio* passerer to trekantede pladser. Den har en karakteristisk række af huse, meget forfaldne, stærke i

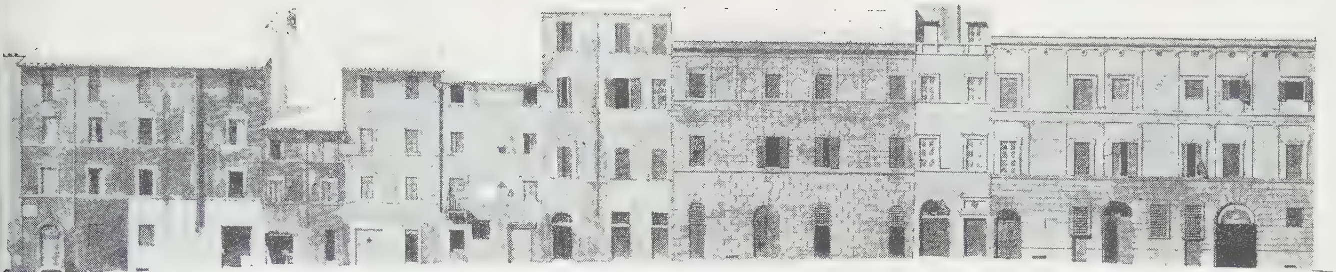
Detail fra tårnet ved Piazza Margana

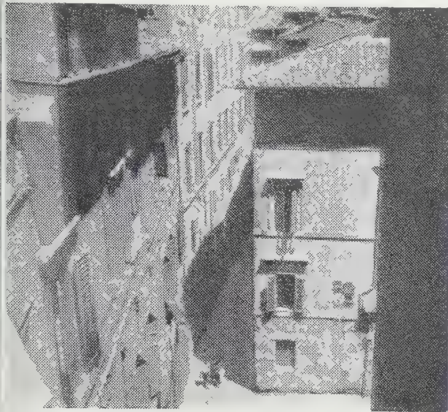
Bygningen for enden af Piazza Margana

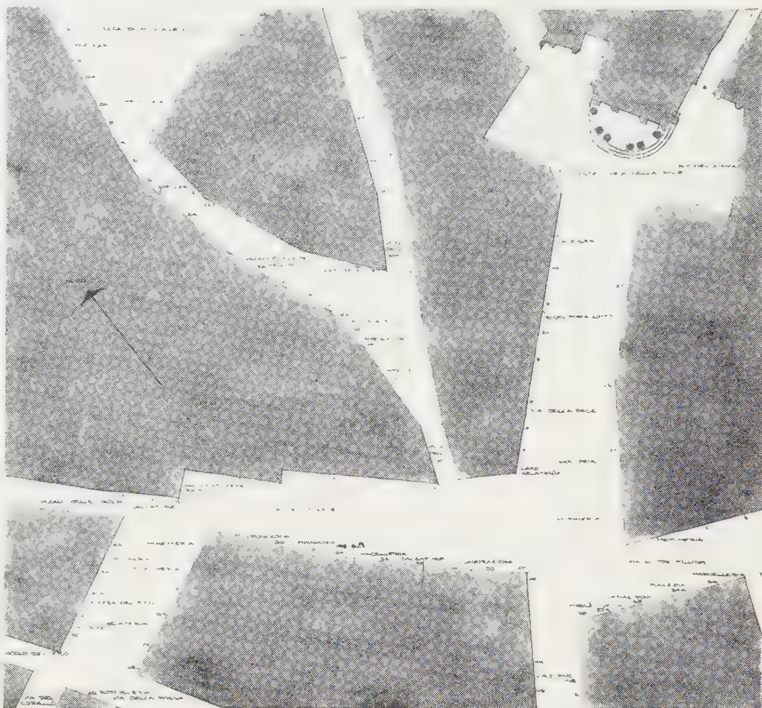
Gadehandel på Piazza Margana

Husrække langs vestsiden af Via di Montevecchio. 1:500. Til højre plan af området ved Via della Pace, til venstre på planen Via di Montevecchio. 1:1000

Via di Montevecchio

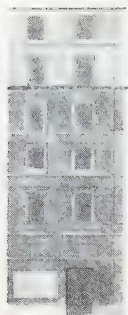

Via della Pace set mod S. Agnese

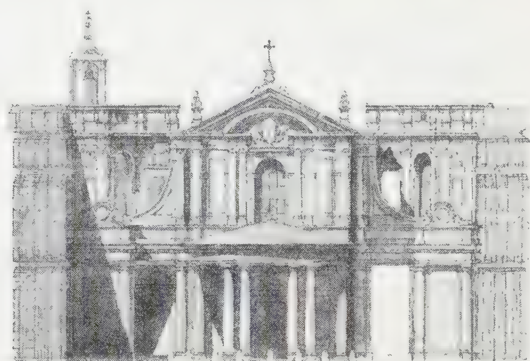
Via della Pace set mod S. Maria della Pace

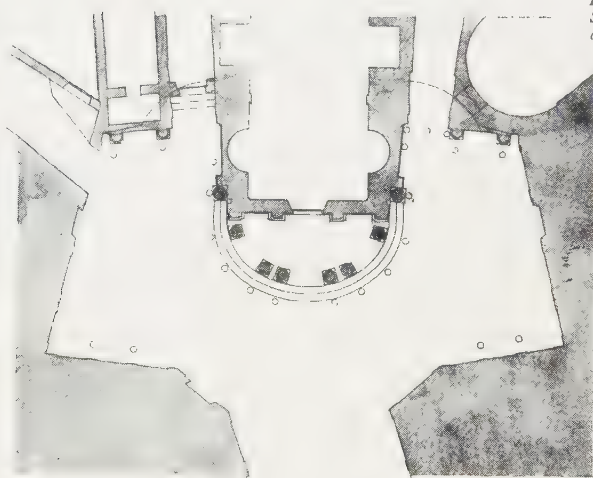
farverne: appelsingult, okker, en paladsfaçade helt af sorte kvadre, en pilasterfaçade i gråt og rødt. Den brede adgang til *S. Maria della Pace* har på begge sider ærværdige paladsfaçader, med den for Rom så karakteristiske okkerfarvede puds. Helt henne ved kirken dannes en plads, idet husene viger tilbage, meget stramme og enkle i relief, tørre i farven som overdrysset med kanel, fremhævende kirkens overdådige, næsten hvide sten-arkitektur. Façaden er et skuestykke – af Pietro da Cortona – formet 1657 længe efter kirkens opførelse. Han har haft en meget bunden opgave. Til højre maser en stor kirke *S. Maria dell'Anima* sit kor under 45 grader næsten op til *S. Maria della Pace*, så at der kun er en to meter bred smøge mellem dem; og til den anden side fører en lige så smal gyde til klostret. Cortona har gennemført hele façaden som en arkitektur i to monumentale stokværk, det øverste i form af en stor tilbagevigende mur, hvori *S. Maria dell'Anima*'s korvindue indgår som et naturligt led. Som modsætning til denne vældige konkave form står kirkens gavl frem, rigt modelleret, ligesom bristefærdig med et konvekst midtparti, der skyder en stor segmentformet bue op i gavlfeltet. Og i den underste etage er der yderligere en søjleforhal, der som et rundtempel står frem i den lille plads. Bag pladsens sidefaçader er der bygninger, der er

Vestside af Via della Pace ledende op til pladsen foran S. Maria della Pace. Længst til højre er façaderne ved pladsen vist i udfoldning. 1:500.
Til venstre: façade af kirken S. Maria della Pace, derunder plan, 1:500

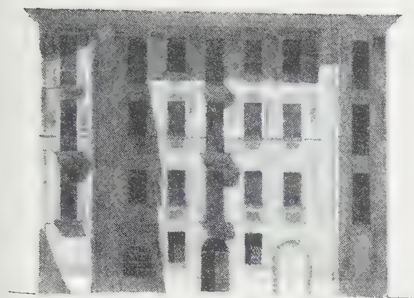

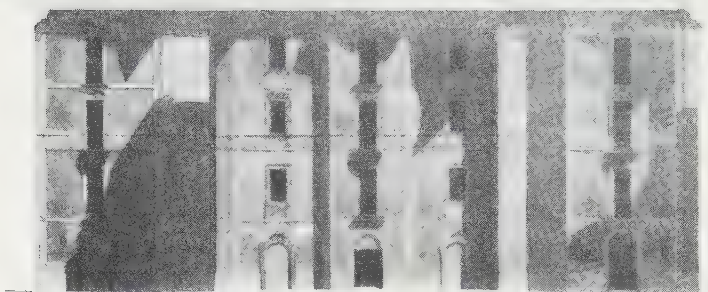

Fra pladsen ved S. Maria della Pace

knyttet til hver sin kirke, men det hele er bundet sammen til en hel komposition. Opmålingen viste, at den langt fra var regelmæssig. Med stor virtuositet er alle de uens bygninger knyttet sammen, så at man ikke mærker anstrengelsen. Og kontrasten mellem de snævre korridorer, der danner adgang og den bevidst formede plads, mellem legemer og rum, façadernes inddeling og planernes forskydning – det er altsammen en mageløs oplevelse. På denne plads er al handel forbudt, men ingen forhindrer kvarterets unge knægte i at køre ud og ind med deres scooters gennem de smalle korridorer, så det var ikke det rolige sted at arbejde, som holdet på forhånd havde regnet med.

Lige så bevidst og kunstfærdigt udformet er pladsen foran *S. Ignazio* efter tegninger af *Filippo Raguzzini* fra Benevent i det attende århundrede. Husene har ikke den fylde, som ellers er et kendetegn på megen romersk arkitektur. Pladsen er skåret ud af dem, så at

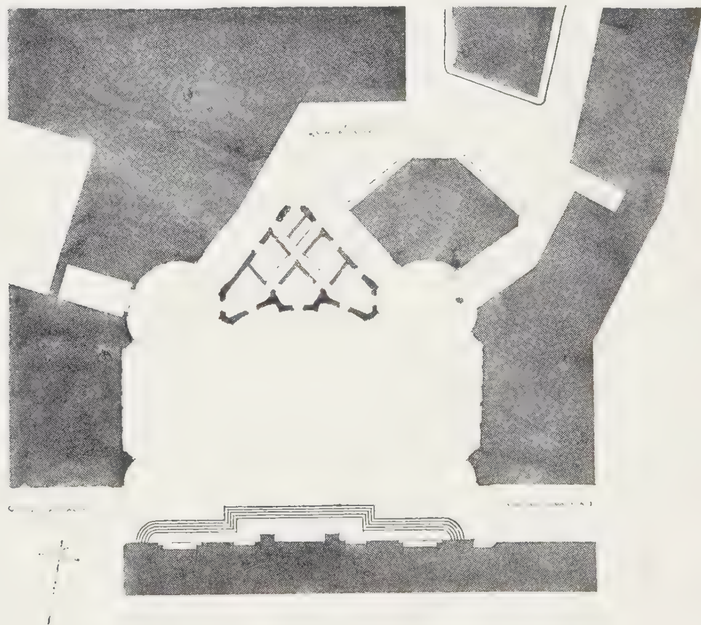

Sidefaçade fra pladsen foran kirken S. Ignazio. Til højre façaderne lige over for kirken. Derunder plan 1:500 og 1:1000

Midterhus fra pladsen foran S. Ignazio

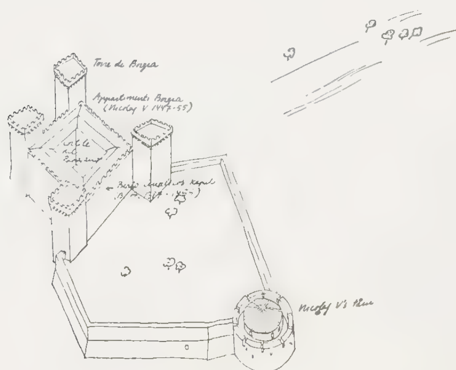
Hjørnehus ved pladsen foran S. Ignazio

de står skarpkantede og konkave tilbage med store gesimser, der dagen igennem kaster stadig nye mærkelige spidse skygger ned over de okkergule façader. Det er almindeligt i Rom, at en plads virker som en teaterscene; men her er husene nu helt uvirkelige kulisser, så at man tvivler på, at der overhovedet kan være rigtige rum bagved. Derfor var det interessant at komme ind i den midterste trekantede bygning og konstatere, at der var en elegant plan med velformede og beboelige rum. Selve pladsens teatralske rum er uden liv, idag blot en parkeringsplads.

Vatikanet

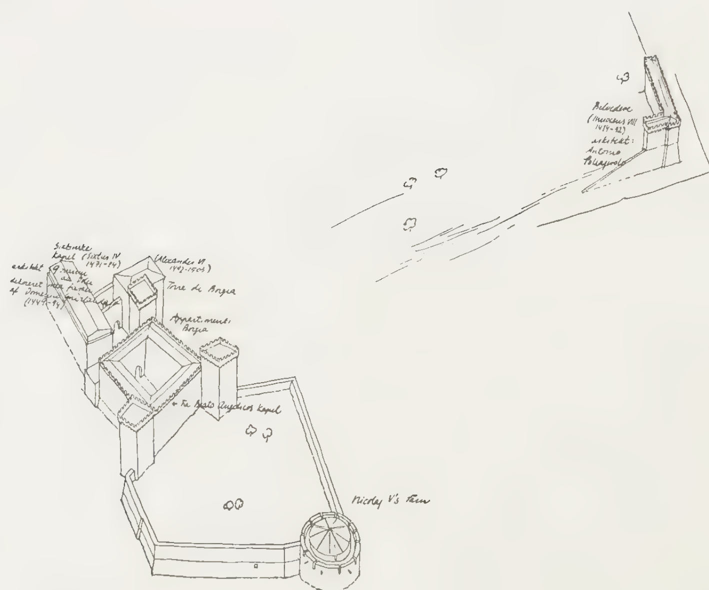
Vatikanet er rammen om pavens verdslige funktioner, som Peterskirken er det om hans gejstlige; og i lighed med alle andre fyrsteboliger er det opført med de to formål for øje: at være fyrsten til behag og vække beundring hos undersåtterne.
Vatikanets udviklingshistorie minder i meget om Louvre-Tuileriernes. Det imposante, storartede Appartamento Borgia, svarende til Louvre, har krævet et „hvilested" i mere menneskelige mål, og sommerslottet Belvedere, svarende til Tuilerierne, er blevet anlagt på en bakke nord for Appartamento Borgia. Efterhånden som pavehoffet voksede i størrelse og pragt, er det blevet nødvendigt at udvide anlægget, Appartamento Borgia og Belvedere er blevet forbundet med lange gallerier, Belvederefløjene, svarende til Louvre-gallerierne. Hertil er kommet det firefløjede Sixtus V's palæ, og senere, da Belvedere blev indrettet som museum, en udvidelse af dette.
I de efterfølgende fem axonometrier er der gjort rede for denne udvikling i dens vigtigste faser, udarbejdede dels efter biblioteksstudier herhjemme, dels efter iagttagelser på stedet.

I. *Vatikanet o. 1450*

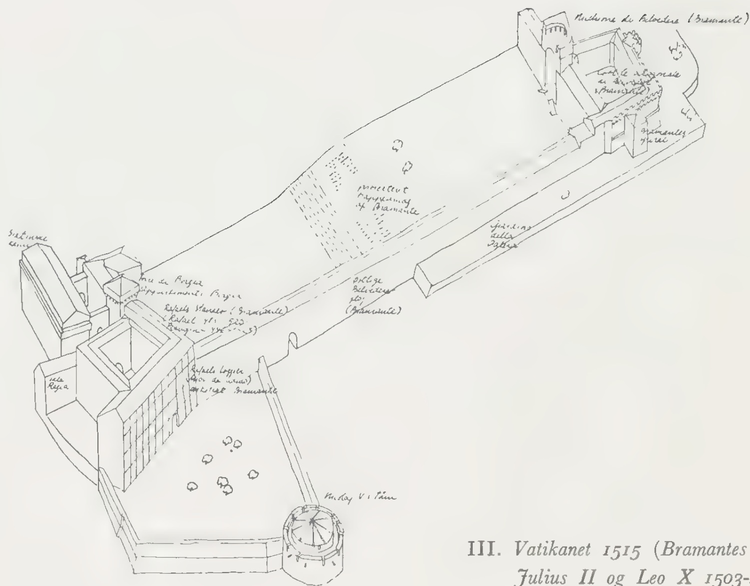
Vatikanet omkring 1450, i dets første skikkelse, fuldført af Nikolaj V. En firkantet gårdbebyggelse med fire hjørnetårne, syd derfor det lille fæstningstårn, forbundet med hovedbygningen ved høje mure. Nikolaj V. var fra Firenze; herfra hentede han den berømte maler Beato Angelico, som dekorerede et lille rum med fresker, ualmindelig smukke – og alt for lidt kendte.
En del af dette første anlægs arkitektur lader sig endnu se. Nikolaj V's tårn, hvor nu Svejtsergarden holder til, ses på oversigtstegningen i midten side 162, side 163 ses en frihåndstegning af Appartamento Borgia's façade mod Belvedere, en del af murene, der forbinder fæstningstårnet med slottet, står også endnu (side 162)

II. *Vatikanet o. 1500*

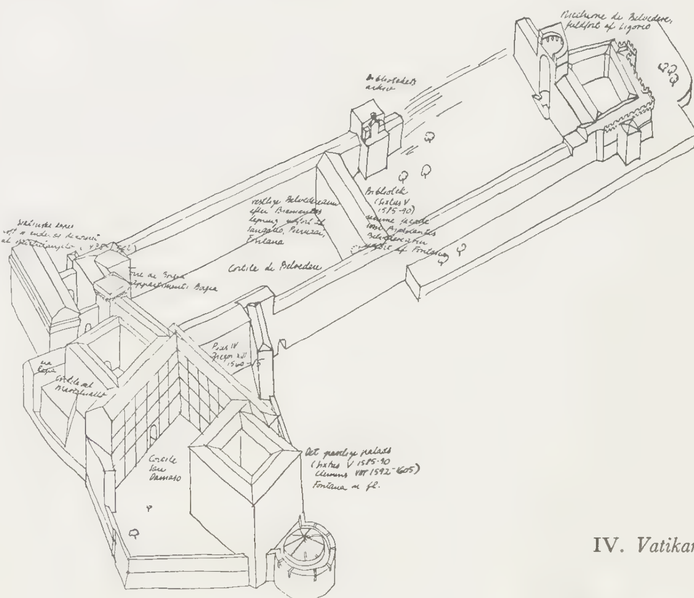
I perioden 1450 og 1500 fik Vatikanet flere udvidelser, første gang det sixtinske kapel o. 1480, det blev dekoreret med fresker af Domenico Ghirlandajo fra Firenze. Omkring 1490 byggede Innocens VIII sit sommerslot Belvedere højt nord for selve Vatikanet, med en umådelig smuk udsigt over Rom, og o. 1500 lod Alexander VI den mærkelige vinkelfløj bygge til Torre di Borgia. Det sixtinske kapel skyldes arkitekten Giovanni da Dolci, Belvedere er i sin første form tegnet af Antonio Pollagnolo.
Højdeforskellen mellem Appartamento Borgia og Belvedere er omtrent 30 m, som det også ses på snittet side 162. Bag Belvedere skråner terrænet stærkt ned, støttet af en høj mur, hvor nu Viale Vaticano ligger. Belvederes bagside har endnu Antonio Pollagnolos façade

Vatikanet ved Bramantes død 1515. I arkitekten og maleren Bramantes periode som pavelig arkitekt lagdes grunden til Vatikanets nuværende udseende, og dets største seværdigheder og fineste arkitektur blev til i denne tid: Michelangelo dekorede loftet i det sixtinske kapel, og Bramantes ven Rafael malede sammen med bl. a. sin lærer Pierugino stanzerne i Appartamento Borgia og dekorationerne i loggiafaçaden - ud mod Nik. V.s tårn, - som Bramante tegnede. Bramante udbyggede Belvedere med den ottekantede gård, den ejendommelige spiraltrappe og den store niche, der skulde danne den smukke afslutning i et stort have- og trappeanlæg omgivet af to lange fløje, der forbandt det gamle Vatikan med Belvedere. Bramante nåede kun at se dette arbejde påbegyndt.
Den lille del af trappeanlægget, der blev udført, ses i den nuværende biblioteksgård (se snit side 162), hvorfra den fører op til Braccio Nuovo. Loggiaen ovenpå Belvederenichen er tegnet af Pirro Ligorio

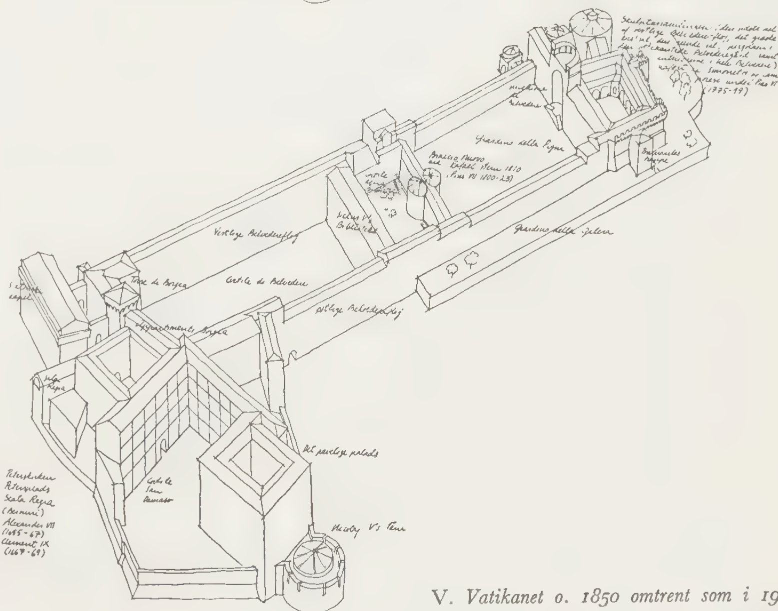
III. *Vatikanet 1515 (Bramantes død) Julius II og Leo X 1503-21*

Efter 1515 fuldførte arkitekterne Fontana og Peruzzi i det store og hele Bramantes planer. I stedet for trappeanlægget lagdes et bibliotek mellem de to lange fløje, den vestlige fløj blev ikke ført helt op til Belvedere, men omtrent midtvejs afsluttet med et mærkeligt tårn til arkiv for biblioteket. Samtidig blev Sixtus V's palæ opført, som sammen med Bramantes loggiafaçade danner Damasogården.
Her er nu pavernes residens, og Damasogården, der ligger en snes meter højere end Petерspladsen, er holdeplads for diplomatiets og andre audienssøgendes biler, der kører den lange og smukke vej uden om Peterskirken og gennem de tre små gårde i Appartamento Borgia

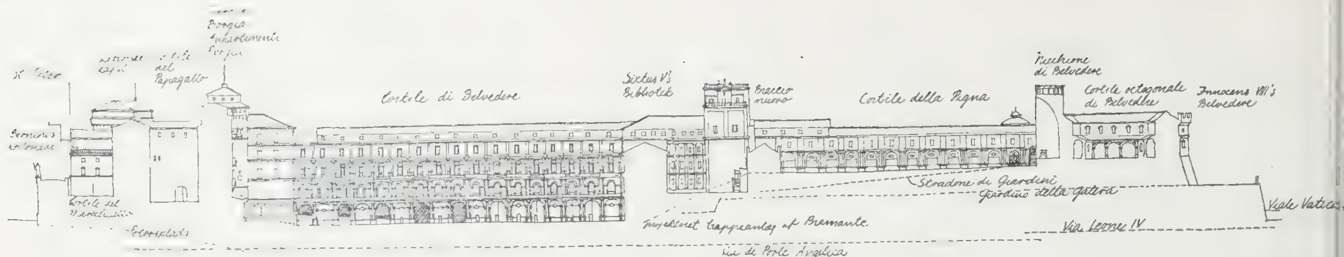

IV. *Vatikanet o. 1600*

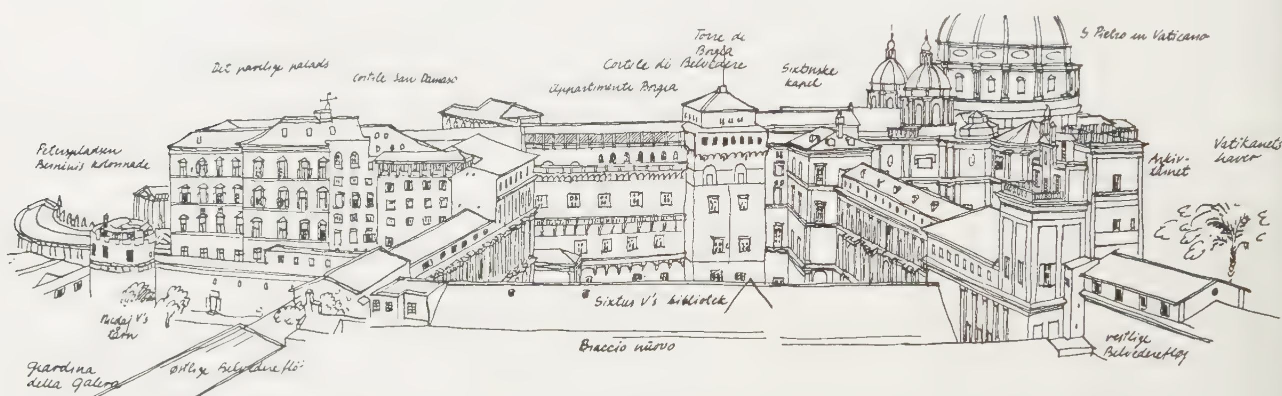
Vatikanet o. 1850. I baroktiden opførtes Berninis kolonnade med den berømte Scala Regia, foruden nogle interiører i sydfløjen af det ældste vatikan. Herefter gik arbejdet i stå, først fra 1775 kom der igen gang i det. Arkitekterne Simonetti og Camporesi førte den vestlige Belvederefløj igennem til Belvedere, som udvidedes med tre pavilloner og en indgang til museet, der blev offentlig tilgængeligt på denne tid.
Desuden forsynedes den ottekantede Belvederegård med en pergola til opstilling af skulpturgrupper, og interiørerne i Belvedere og det øverste af begge fløjene dekoreredes af Simonetti. 1810 opførtes Braccio nuovo af Rafael Stern. Siden 1850 er museets nuværende indgang fra Viale Vaticano og det nye Pinakotek tilføjet efter første verdenskrig

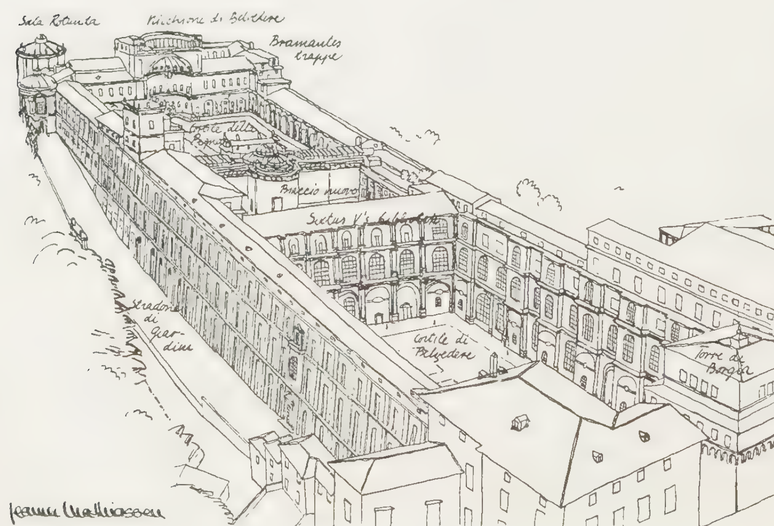
V. *Vatikanet o. 1850 omtrent som i 1952*

Længdesnit i Vatikanet 1:3000. Optegnet på grundlag af plan fra 1850 og egne iagttagelser på stedet.
Længst tilvenstre Appartamento Borgia med gavlen af det Sixtinske Kapel, længst tilhøjre Belvedere, i midten biblioteksfløjen og Braccio Nuovo, hvor Bramantes trappeanlæg skulle have været. Resterne af det (det eneste formodentlig, der nåede at blive lavet), ses i gården mellem biblioteket og Braccio Nuovo. Foran Torre di Borgia rager Alexander VI's vinkelfløj frem, den går over i den vestlige Belvederefløj, der opførtes af Fontana og Peruzzi efter Bramantes façade i østfløjen (se også udsnittet nederst tilhøjre på siden). Fløjen sluttes i arkivtårnet, mellem dette og Belvederenichen ses piniegårdens vestfløj, opført af Simonetti og Camporesi. I den ottekantede Belvederegård ses Simonettis pergola udenpå Bramantes facade, yderst snittes der i Innocens VIII's Belvedere.
Som stiplede linjer ses planerne dels for de omgivende offentlige gader, Peterspladsen, Via di Porte Angelica, Via Leone IV og Viale Vaticano, hvorfra der nu, gennem en dobbelt spiraltrappe er adgang til musæet, dels for bygningernes umiddelbare omgivelser, Giardino della Galera, der har forbindelse med Belvedere gennem Bramantes spiraltrappe, og Stradone dei Giardini, der løber umiddelbart vest for den vestlige Belvederefløj som vist på vignetten side 160

Vatikanets bygninger med Peterskirken, set fra nord. En lille del af udsigten fra Nicchione di Belvederes top. Tilvenstre for tegningen ser man ud over Rom, over Vatikanstatens embedsboligers tage, til højre for Peterskirken ligger Vatikanets haver med den løjerlige Villa Pia. I midten ses Appartamento Borgia, med Sixtus V's palæ og Nikolaj V's tårn tilvenstre, til højre Alexander VI's vinkelfløj og arkivtårnet

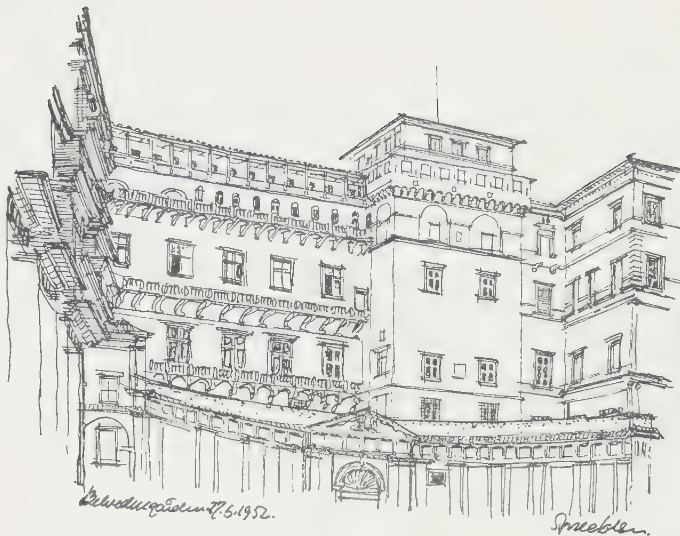

Vatikanets bygninger set fra Peterskirkens kuppel mod Belvederenichen.
Man ser ned i de tre gårde: Cortile della Pigna, Cortile Biblioteca og Cortile del Belvedere, og langs Stradone dei Giardini langs den vestlige Belvederefløj. Forneden ses Alexander VI's bygninger med den aftrappede fløj, hvorigennem man kommer ud i de hellige haver

Tilhøjre: Façadeudsnit fra Belvederegården, af Bramante, opført af Fontana. Etagehøj… nederste etage er over 10 meter, hele fløjen på… med et 10-etagers hus

Appartamento Borgia og Torre di Borgia med Alexander VI's vinkelfløj, forneden i billedet en bred mur, der måske har tjent som baggrund ved teateropførelser. Torre di Borgia's „hat" er af ret ny dato

Man havde sat sig tre mål for arbejdet i Vatikanet: for det første som nævnt på grundlag af biblioteksstudier og iagttagelser at give et nogenlunde sandfærdigt billede af anlæggets udvikling gennem tiderne; for det andet: gennem oversigtstegninger at vise anlæggets nuværende udseende og de forskellige arkitekturformers indbyrdes sammenspil. Til dette formål opsøgtes de to højeste punkter, Belvederenichens top og Peterskirkens kuppel, så man kunne anskue hele anlægget fra to sider, som tegningerne på den modstående side viser det. For det tredje: en mere detailleret beskrivelse gennem en række frihåndstegninger. Hertil kom et længdesnit, der skulle vise de stærke terrænforskydninger og give et begreb om størrelsesforholdene i anlægget.

Belvederegården, Cortile del Belvedere, det nordøstlige hjørne, biblioteket tilvenstre, tilhøjre den del af gårdfaçaden, Bramante nåede at se opført

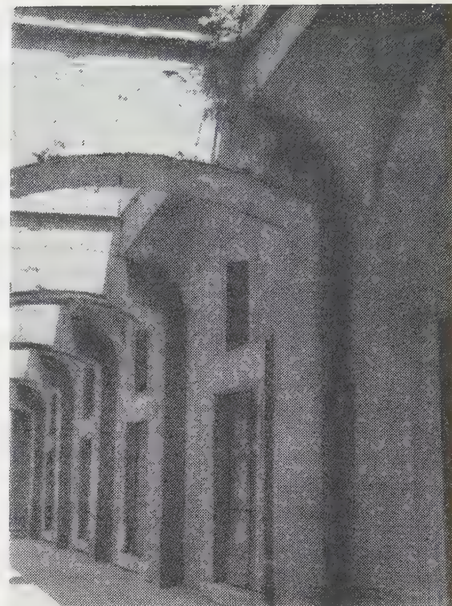
Bygningerne er opført i teglsten i en gulbrun farve, som med tiden er blevet grå. De fleste steder står muren ubehandlet, dog er hele piniegården med Braccio nuovo, de to fløje og Belvederenichen gulkalket, Appartamento Borgia's og Torre di Borgia's façade mod Belvederegården er pudset og okkerfarvet, Appartamento Borgia's façader mod Peterspladsen gulkalkede. Loggierne ud til Damasogården har engang været åbne, nu er der sat store vinduer i for at beskytte Rafaels dekorationer mod vejrliget. Loggiaen oven på Belvederenichen, der har været pudset med umbra- og sienafarvede felter, er falmet til en mørkegrå tone. Tagene er beklædt med „munke og nonner" i en grågul farve.

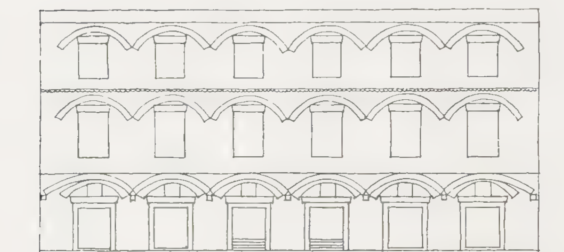
Belvedere: Pirro Ligorio's loggia oven på Belvederenichen, i baggrunden Peterskirkens kuppel. Der ligger desuden et lille køkken heroppe, og udsigten er umådelig smuk

Etagehuse

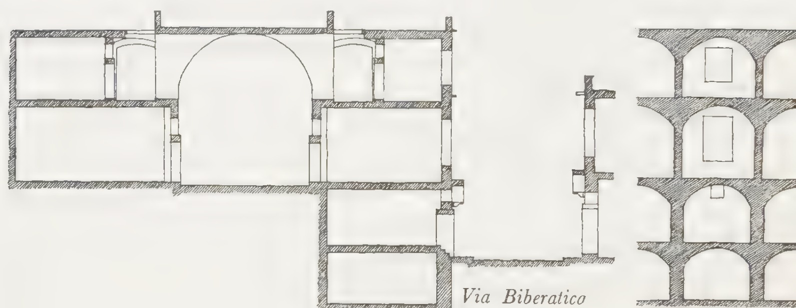
Fra den sidste halvdel af kejsertiden findes en del eksempler på en funktionel nyttearkitektur af teglstensbeklædt beton. I Rom er udover rester af enkelte etagehuse bevaret den monumentale forretningsbygning „Mercato di Trajano“ med salgshaller og butiker. Ostia var i oldtiden en romersk havneby med 100.000 indbyggere. I dag er den en kolossal ruinby, hvor husene flere steder står op til 2. sals højde, hvilket sætter os i stand til at danne os et begreb om den antike etagehusby. Etagehuset synes at være en særlig romersk foreteelse, opstået udfra kravet om at huse mange mennesker på et lille grundareal; det er den private spekulations boliger for under- og middelklassen. Bevarede rester og overleverede byggelove tyder på at etagehusene i almindelighed var 3–4 etager (max. 20 m). I Oldtidens fattige kvarterer,

Butiksgade i øverste etage i Mercato di Trajano

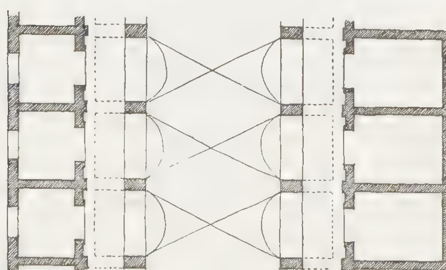
Façade mod Via Biberatica, udformet ganske som et etagehus

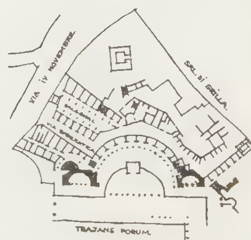
Tværsnit

Længdesnit

Salgshallen med butiker i to etager

Planudsnit af øverste etage

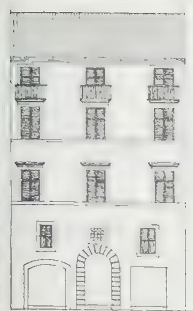

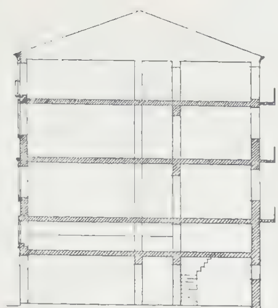
Plan af Mercato di Trajano

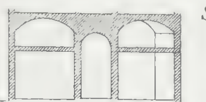
Plan, snit og façade fra Mercato di Trajano 1:500

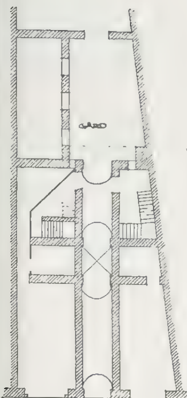

Detaille af murværket fra etagehus i Ara Coeli. Nederst port til det hvælvede rum i stueetagen, herover vinduet, der enten har givet lys til dette rum eller til en indskudt beboelse under hvælvet, øverst en balkon foran en lejlighed for de mere velstående

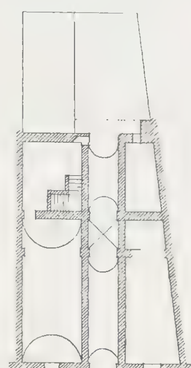

Façade mod nord

Snit

Længdesnit gennem den hvælvede underetage

Stueplan

1. sals plan

Opmåling af etagehuset Governo Vecchio nr. 98, 99, 100. 1:500

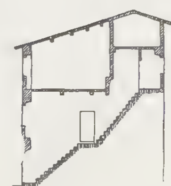

Typisk tofagshus fra midten af 1500-årene (renaissance) i Via dei Cerchi. Bortset fra kurvehanksbuen over porten til højre er façaden uændret

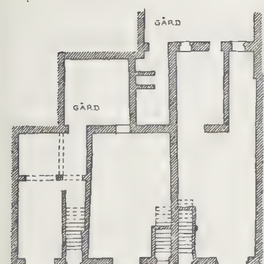
der helt er udslettet ved brande og sammenstyrtninger, har der været bindingsværkshuse med 6–7 etager.

Det karakteristiske ved det antike etagehus er rækken af ganske ens hvælvede rum i stueetagen, der enten har været anvendt til butiker eller værksteder, og hvor der som oftest var en indskudt etage oppe under hvælvet, som beboedes af ejeren eller var udlejet til fattige. Adgangen til de øvre etager var ad en ligeløbs trappe direkte fra gaden. Foran etagen over hvælvet løb en udkraget balkon. Lejlighederne i disse etager var større og beboedes af mere velhavende familier (se façade af Via Biberatica og detaille fra Ara Coeli).

Som de romerske boligkvarterer er idag, adskiller de sig i principet ikke væsentligt fra oldtidens. Vi finder således stadig de hvælvede rum, der åbner sig ud mod gaden og den indskudte etage, der beboes af butikens eller værkstedets indehaver. I de lidt større huse fører en hvælvet gang ind til gården, hvor trappen findes (se Governo Vecchio), medens de mindre tofagshuse har en ligeløbstrappe direkte fra gaden ganske som i oldtidens huse (se Via della Lungaretta). Fra Middelalderen kendes denne hustype næsten ikke; men i renaissancen (da studiet af antiken tages op), og i de efterfølgende århundreder helt op til vor tid, bliver den normen i det meste af sydeuropa.

Façade

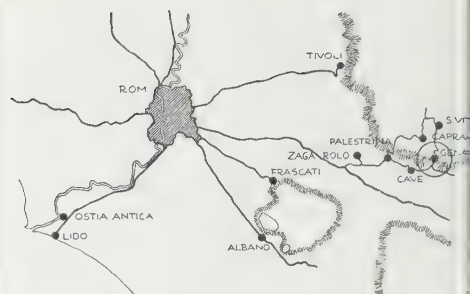

Snit

Plan

Opmåling af de tre små etagehuse Via della Lungaretta 70-75, formentlig fra 1500-årene, 1:500

Oversigtsplan 1 : 1 000 000

Genazzano

På en langstrakt klippeknold i Sabinerbjergene, ca. 40 km øst foı Rom ligger den lille maleriske bjergby Genazzano. Oprindelig har de stejle klippesider dannet byens afslutning mod dalen, senere er byen flere steder krøbet ud over kanten på de affaldsdynger, der gennem århundreder har aflejret sig omkring byen. Fra den befæstede port i byens sydspids – for år tilbage den eneste adgang – stiger nogle få længdegader langsomt op mod „Roccaen", Colonnaernes gamle borg, der ligger isoleret højt hævet over byens tage på sin egen lille klippeås, hvis lodrette sider må have gjort den næsten uindtagelig.

På bjergknoldens fortsættelse mod nord ligger fyrstens park, skilt fra borgen af en dyb kløft, hvorover der tidligere førte en muret bro.

Resterne af en akvædukt mellem havens gamle træer fortæller, at vandet fra bjergene mod nord ad denne vej blev ledet ned til borgen og byens fontæner.

Fra borgens vinduer er der en vid udsigt over byens simple kubiske huse med deres gamle tegltage, der er gule af mos og lav. Dybt nede ligger dalen med sine grønne marker og olivenlunde; og ude i horisonten hæver sig Volskernes blånende bjerge. Som nævnt danner de langsgående gader byens rygrad; herfra

Byporten

Genazzano set fra vest. Som en grå masse ligger byens huse tæt trykket sammen på åsen midt i dalen

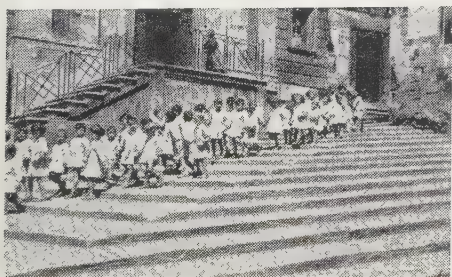
Byen set fra vest – til venstre Colonnaernes borg og park forbundet med den murede bro

Plan af byen – nord tilvenstre – ca. 1:1000

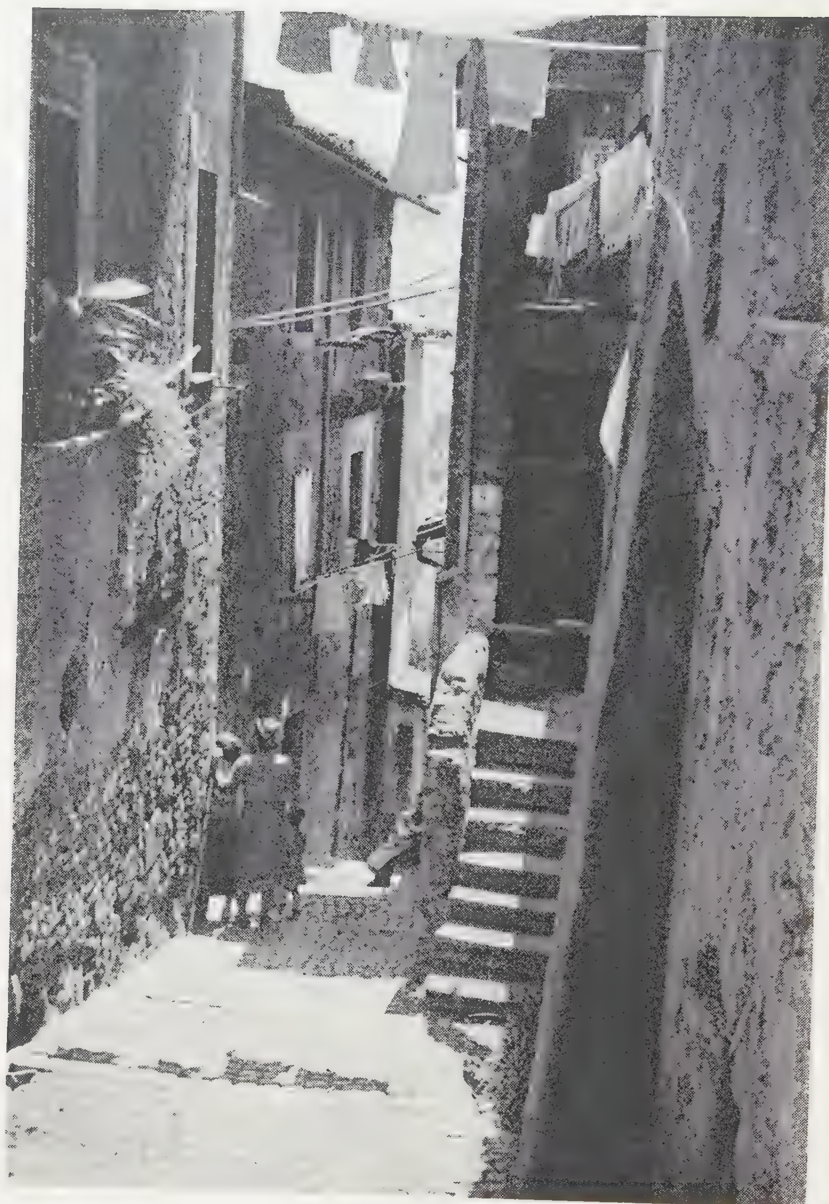
Tværsnit 1:500

En katolsk børnehave på vej gennem byens gader, iført lyserøde kjoler, pigerne med sløjfer i håret

udgår en række små tværstræder, der følger den hvælvede byhøj – ofte udformet som trappegader og afsluttet med en lav mur ved klippekanten.

Fra gaderne ser man her og der ned i dybe, hulelignende kældre, og muldyrs skryden fortæller os, at de rundbuede døre i stueetagen fører ind til husenes stalde, medens fritrapper af sten giver adgang til de øvrige etager, hvor familien bor. Lejlighederne er ikke store – ofte omfatter de kun køkken og soveværelse. De få simple møbler og stengulvet virker meget spartanske, men folk lever også deres meste tid på gader og pladser. Kvinderne sidder på små stole uden for husene omgivet af de

Vicolo Ricci. Husrækken til højre er opmålt. Trappen fører op til beboelsen. I den nederste etage findes staldene. Det er meget almindeligt at anbringe urtepotterne uden for vinduerne. Tøjet tørres på bambusstænger, stukket ud af genboens vindue

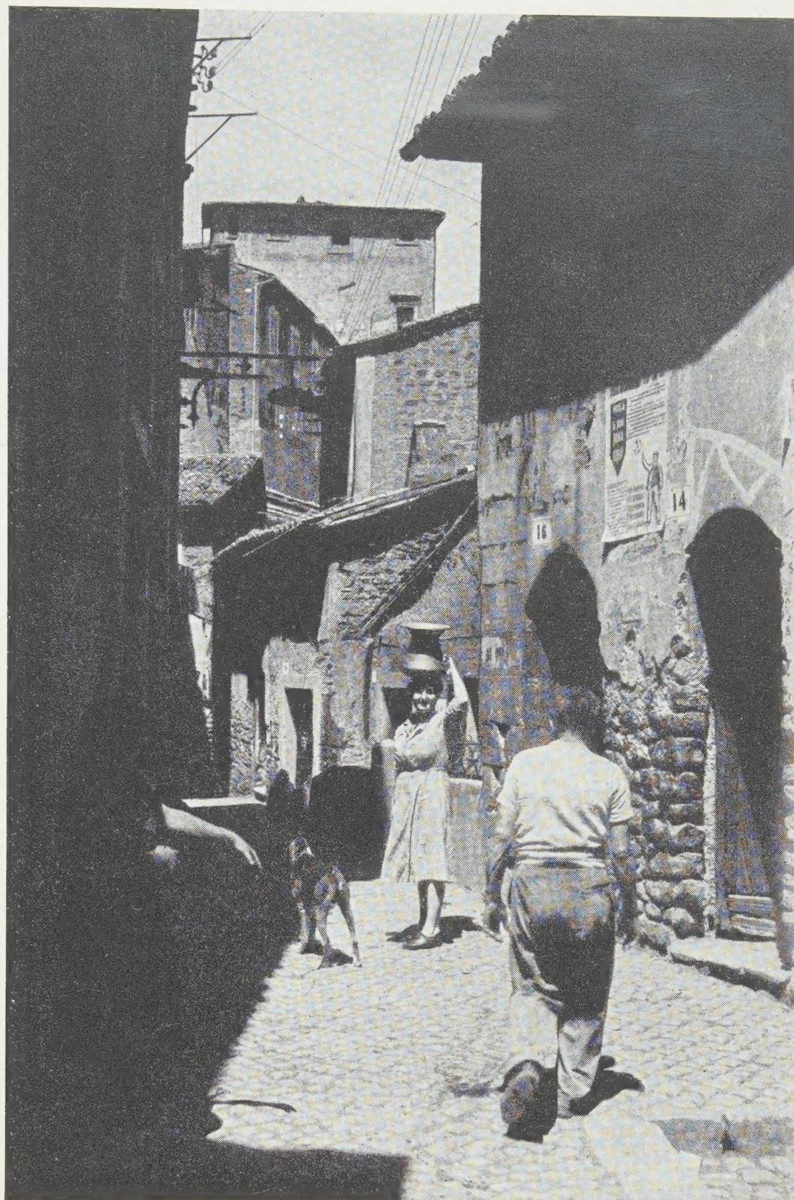

Vicolo Ricci, plan og façade, opmåling 1:500

Butik, der næppe adskiller sig synderligt fra oldtidens butiker – en firkantet åbning og en flad sten til disk. Stenene, der er hentet op fra den underliggende tufklippe, er stablet og mellemrummene fyldt med mørtel. Over åbningen er lagt et svært stykke egetømmer

Billedet viser de store højdeforskelle, der findes, og hvordan husene er klemt sammen. I baggrunden Colonnaernes borg

legende børn, og når mændene efter endt arbejde i marken har nydt deres aftensmad, er der et leben og en snakken på pladser og beværtninger, så en fremmed nærmest får det indtryk, at der er sket noget alvorligt.

De fleste af byens huse er enkle og tidløse, men ind imellem finder man bygninger med pragtfulde portaler og rige, gotiske dobbeltbuede vinduer. Blandt disse miniature-paladser er det forholdsvis store og velbevarede „Casa Apolloni", der siges at være fødested for pave Martin V, særlig interessant.

Skønt Genazzano kun har ca. 5000 indbyggere, findes der 5 kirker, hvoraf helligdommen for „Madonna del Buon Consiglio" er den største – kendt over hele Italien for sit madonnabillede. Kirkens rigt udsmykkede indre står i stærk modsætning til byens simple gader. På den største plads ligger kirken „San Paolo" med en smuk romansk campanile i to etager med dobbeltbuede vinduer.

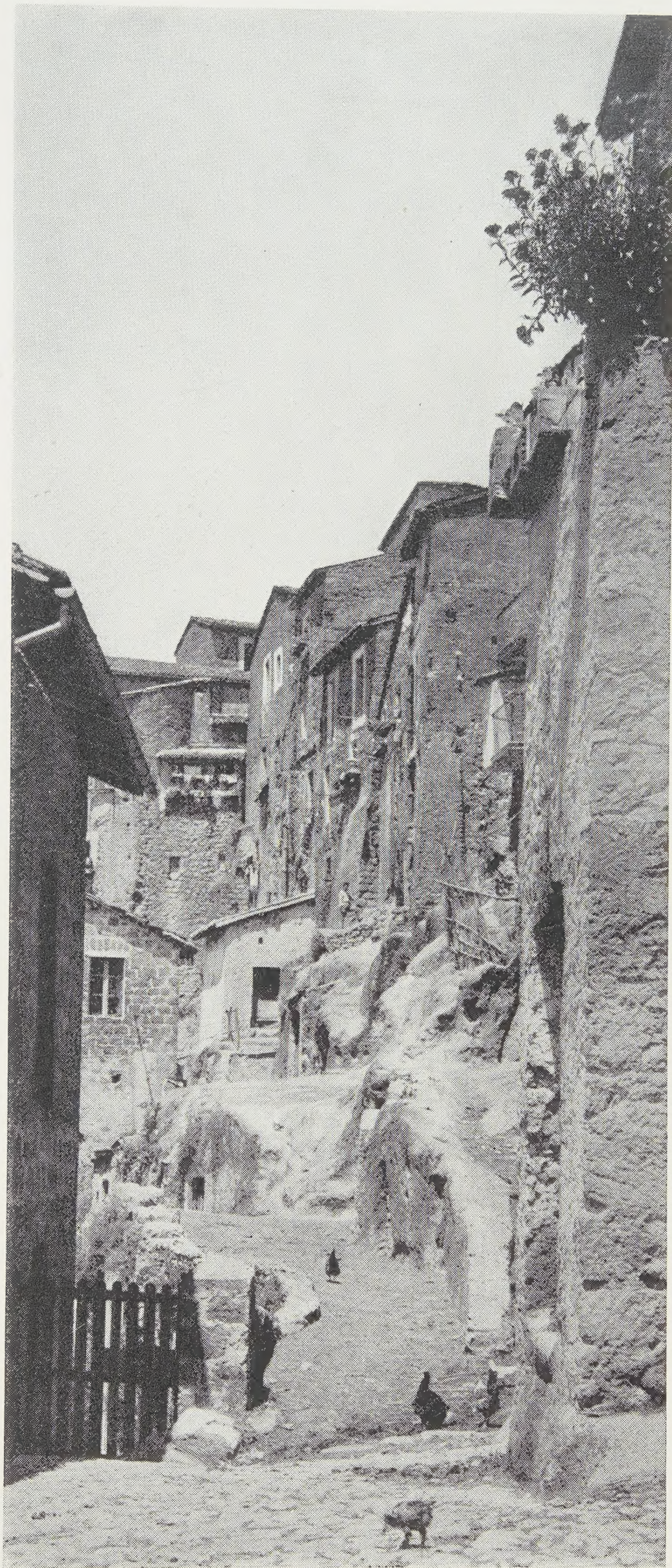

De smalle langsgående gader deler sig og mødes igen. Husene er høje og kan – når de som dette ligger frit ved en gaffelgade – virke som tårne

De få og små ændringer, der er sket i tidens løb, har ikke formået at ændre karakteren af byen. Det er de samme huse, der har stået fra begyndelsen i en fjern fortid. Ved opmålingerne viste det sig, at den vestligste langsgående gade og den yderste husrække er kommet til i en nyere periode, men disse huse er bygget på samme måde og af samme materialer som de ældre. Endvidere fandt vi, at der efter alt at dømme har været en ældre bymur med port på tværs af åsen et stykke højere i byen end den nuværende. Kun nogle enkelte huse er af nyere dato. Derimod har adskillige gamle huse fået nye vinduer, let kendelige på de hvide pudsede indfatninger.

Vort besøg i Genazzano var ikke det første danske besøg i byen. Allerede omkring 1800 blev byen „opdaget" af danske malere, der senere flittigt besøgte byen. Arkitekt J. D. Herholdt har i 1852 tegnet nogle skitser af byen, Steen A. Bille fortæller om Genazzano i sin bog „Erindringen fra rejser i Italien" og Vilhelm Bergsøe har skrevet en roman, hvis handling er henlagt til Genazzano i tiden mellem 1863–68.

Husene er bygget direkte på klippen og af samme grå tufsten. Det kan være svært at se, hvor klippen holder op og husene begynder. Ofte er der i klippen indhugget huler, der blev benyttet som svinestalde

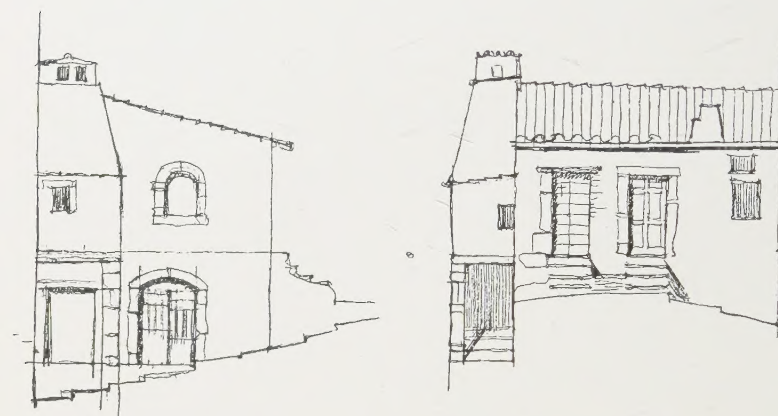
Nr. 5
Via Brancaleone

Nr. 7

Nr. 7

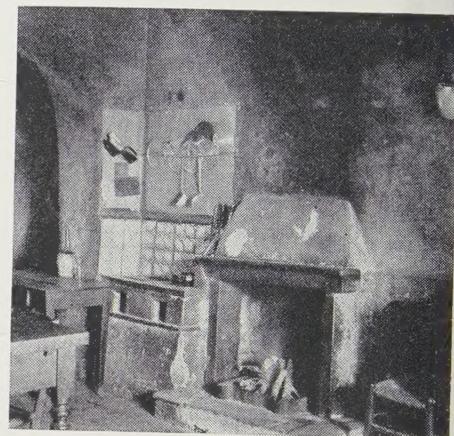

Interiør med trappe til soveværelserne

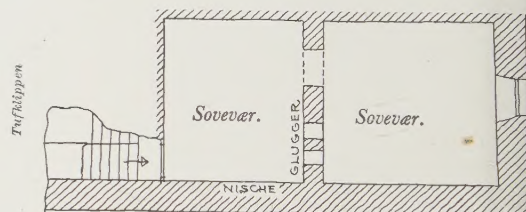

Nr. 6
Vicolo Scarlatti

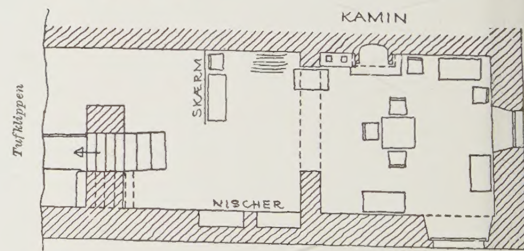
Nr. 6, 4 og 2

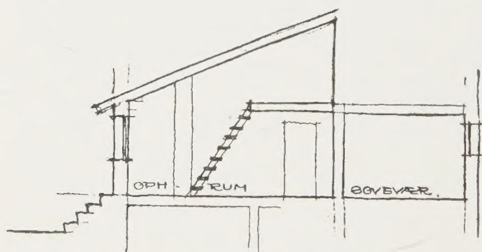
Interiør med kamin og ildstedsbænk

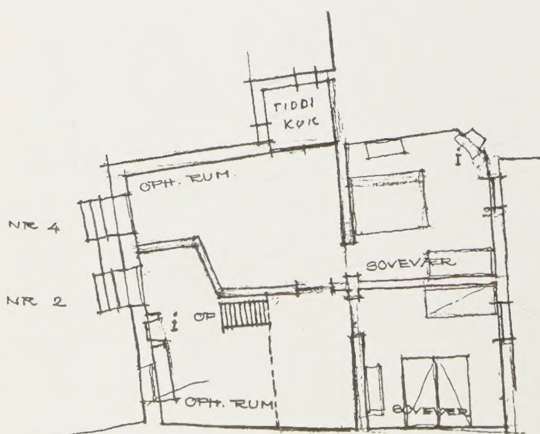
Plan af 2. etage

Plan af 1. etage *Indgang*

Tværsnit i nr. 2

Stueplan 1:200
Nr. 2 og 4
Vicolo Scarlatti

Lejlighed i Vicolo Soglia. Skitseopmåling 1:200. Lejligheden omfatter de to underste etager i et fire-etagers hus. Møblementet består af et par borde, nogle stole, skuffemøbler og en kiste. Et par nicher i muren er indrettet med hylder til opbevaring af madvarer. I den bageste mørke del af rummet, hvor tufklippen danner væg, er indrettet et brændselsrum, skilt fra stuen med en flettet skærm. I etagen oven-over findes to rum. Det inderste får kun lys gennem døråbningen og to glugger ind til rummet foran